

A betegség és annak gyógyítási praktikái a zsidóság múltjában (A zsidó népszokásokról)

Diseases and Healing Practices in the Jewish History (based on Jewish Popular Practices)

Prof.dr. Oláh János rektorhelyettes¹-posztumusz
ORZSE

Papp Szilvia doktorandusz –sajtó alá rendezte
ORZSE Doktori Iskola
szilvanna77@gmail.com

Initially submitted Sept 15, 2020; accepted for publication Sept.28, 2020

Abstract

This short presentation aims to show something, which is mainly bygone, since the religious and traditional Jewish way of life and lifestyle demonstrated here submerged in the former ages. The study presents the relationship of the religious, traditional ashkenasi Jewish communities to diseases, healing, and recovery in the context of the Tanach, the Talmudic, and the medieval Jewish rabbinical traditions, approaching the subject from both the individuals and the community. By mentioning a number of biblical passages, it shows what the Hebrew Bible says about the possible cause of diseases, e.g. how Job relates himself to the disease or how this story appears in the psalms. Views about illness and healing, practical advice, and the individual and collective measures needed for recovery are demonstrated as well. It was an essential part of religious Jewish people to pray together in case of illness, praying of the psalms in worship by specific order, and visiting the sick regularly in the due course. The study approaches Jewish folk traditions from the concept of folk healing. It concerns also the activity of professional healers, such as Maimonides and Judah Halevi, the advice and practice of folk healers, the habits and ideas of childhood diseases, the women's role in healing, the practices against harmful demons, and the intertwining of dybbuk and diseases.

Kulcsszavak: betegség, gyógyítási praktikái, zsidó népszokások, hagyomány

Keywords: disease, healing practices, Jewish customs, tradition

A betegség az egészség ellentéte, a testi – lelki – szellemi egyensúly megbomlása, amely részben akadályozza a beteg ember mindennapos tevékenységeit. A normális életvitelhez egészség szükségeltetik, tehát a betegséget meg kell valahogyan gyógyítani. A múltban – képzett és elegendő orvos híján – szükségszerűen ezt a nép végezte, több-kevesebb sikerrel.

„A népi gyógyítás a néphitnek az a része, amelyben keverednek a hiedelmek és a tudáselemek. A hitt dolgok a hagyománynak empirikusan nem ellenőrzött elemei, míg a népi tudás igen sok elemét az évszázados gyakorlat megerősítette. A népi gyógyításhoz kapcsolódó tudásanyag önmagában is kétrétegű: egyrészt a betegségekről szóló ismereteket, másrészt a gyógyításokhoz szükséges cselekvésekre vonatkozó utasításokat tartalmazza. Olyan összetett szabálysorozat, amelyben nagyon nehéz elválasztani a hiedelmeket a tényszerű és hasznos tudástól, mert mint sokszor kiderült, a hiedelmek gyógyító erejét sem lehet lebecsülni. A

¹ Oláh János 2020. október 2-én bekövetkezett halála után, tanítványa Papp Szilvia rendezte sajtó alá cikkét
szilvanna77@gmail.com

szakirodalomban váltakozva használják a népgyógyászat, népi orvoslás, népi gyógyítás és újabban az etnomedicina kifejezéseket a terület megnevezésére. A népi gyógyítás ismeretanyaga így egyrészt az általánosan ismert köznépi, másrészt a csak specialisták által ismert, de eredendően népi, s harmadrészt egy, eredetét tekintve a tudományos orvoslásból évszázadok során a nép közé leszállt, félig megértett vagy félreértett gyógyító gyakorlat töredékeiből állt össze. Minden kultúrában és minden népnél e három réteg aránya más és más.”²

A zsidóságnál sem volt ez másképpen,³ bár vannak különbözőségek is a praktikák mikéntjében, de a gyógyítás és a gyógyulás volt a legfőbb, az elérendő cél.⁴ „A jót ugyan elfogadjuk Istentől, hát a rosszat ne fogadjuk el?”⁵ – teszi fel kérdését Jób,⁶ midőn a fekélyek elborították egész testét. A betegséghez, mint az élet kényszerű velejárójához való zsidó hozzáállást jól tükrözik Jób szavai, és mint tudjuk, ő meggyógyult betegségéből (Isten meggyógyította) és új életet kezdett.

Zsidó embernek az egészség elhanyagolása véteknek számít, a gyógyulásért mindent el kell követnie, mert az egészség és az élet megőrzése egyenesen vallási parancsolat, kötelesség is. A Tóra⁷ törvényei is arra valók a Talmud⁸ értelmezésében, hogy: „Élj általuk és ne halj meg általuk!”⁹ Ezen alapelv lebegett bölcseink szeme előtt, mikor kimondták, hogy életveszély esetén minden törvény, előírás időlegesen felfüggeszthető, a bálványimádásra, fajtalanságra és vérontásra vonatkozó tilalmakat kivéve. (Talmud, Peszáchim 25a)¹⁰

A gyógyítás legfőbb letéteményese Isten. A gyógyítás hatalma Isten kezében van, ő bizonyosan képes mindenféle betegségből gyógyítani, hiszen ő magától hangzott el annak idején – a Tóra tanúsága szerint – a Szináj-hegyen: „Én, az Örökkévaló vagyok, a te gyógyítód.” (Mózes II. XV, 26.)

Isten gyógyító ereje a gyógyszereken és az orvosokon, a hozzáértőkön keresztül nyilvánulhat meg, de szükségeltetik hozzá az egyén akarata, viselkedése és cselekedete is, hiszen amint a közkeletű bölcsesség

² Felhasználva: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/449.html>, 2020.07.09.

³ A magyarországi zsidóságnál sohasem volt és manapság sincs egyféle hagyomány. Túlnyomó részben az itt élő zsidóság az áskénáz hagyomány- és szokásrendszert követi, de ezen belül is sok eltérés volt és van jelenleg is, ezért csak az általam vélt legelterjedtebb néphagyományokat ismertetem. (Askenáz: a német nyelvű területek héber elnevezése. Askenáz zsidóság alatt a keresztény Nyugat-Európában élő vagy élt; az innét kelet felé vándorolt, és az ott élő vagy élt; illetve az innét elűzött, kivándorolt zsidóságot értem, közöttük a történelmi Magyarország területén élt zsidóság döntő többségét.)

⁴ E rövid írás célja megismertetni az érdeklődőkkel azt, ami már javarészből nem létezik, ugyanis az a vallásos, hagyományokat követő zsidó életvitel és életforma, amellyel itt találkozhatnak, az többé-kevésbé már a múlté (ezért is használok „múlt időt”). Okozhatta ezt a 19-20. században végbement asszimiláció; a soá/holokauszt pusztítása; az azt követő évtizedek kisebb-nagyobb vallásellenessége: tiltása, türése, nem támogatása; valamint a modern életformára való áttérés együttesen.

⁵ Jób II,10.

⁶ A bibliai könyveket és személyeket az IMIT-Bibliában (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat által 1898–1907 között kiadott Bibliája) előforduló nevükön idézem, kivéve azon személyeket, kik a Károli- vagy a katolikus Biblia szövege alapján meghonosodott néven váltak ismertté a köztudatban és a mindennapok szóhasználatában.

⁷ A zsidóság a Tóra (jelentése: tanítás, utasítás) alatt Mózes öt könyvét érti, amely a Biblia úgynevezett ótestamentumi részének első öt könyve.

⁸ A Talmud szó jelentése: tanulás, tanítás; átvitt értelemben a Tórából kikövetkeztetett törvényi előírást ismertető és továbbfejlesztő tanítás. A Talmudban megtalálható a posztbiblikus kor zsidóságának egész való élete. Kétféle Talmud ismeretes, úgymint: Jeruzsálemi-, amelyet az V. században zártak le; és a VI. században véglegesített Babilóniai Talmud. Ha a Talmud szó önmagában szerepel, akkor az mindig a Babilóniai Talmudot jelenti. A Talmudról bővebben, pl.: Blau, L. (2006) és Berenbaum, M.–Skolnik, F.(eds.) (2007 b: 469–487)

⁹ Talmud, Jomá 85b.

¹⁰ Lásd még pl.: Kicur sulhán áruh CXCI,7.

tartja: Tegyel magadért és az Isten is megsegít! A Kicur sulhán áruh¹¹ írja: „*I. Hogy az ember teste egészséges és ép legyen, az is Istennek a keze útja, azért, ha beteg az ember teste, már nem is tud felfogni és megtudni semmit az Isten ismeretéből. Az ember köteles tehát magától távortartani minden olyan dolgot, mely a testet pusztítja, hanem éljen mindig oly dolgokkal, melyek testét egészségessé teszik és megerősítik. Így mondja a Tóra is: „Vigyázzatok nagyon magatokra!”*”¹² (Kicur sulhán áruh XXXII,1)

A Tóra még a kohánitákat¹³ ruházta fel bizonyos betegségek megállapításának és kezelésének jogával, gyakorlatával. (Mózes III. XVIII. fejezet) A Tanahban¹⁴ azonban már hivatásos beteggyógyítókról, orvosokról is olvashatunk. (Kronika II. XVI,12.) Az ante III. században ilyen utasítást is elhangzik: „...*hívd az orvost is, az Örökkévaló alkotta őt is, ő se hiányozzék, mert rá is szükség van. Van, mikor az ő kezében van az egészség.*” (Sirák fia könyve XXXVIII,12-13.)

A Talmud pedig már minden településre előírja a hivatásos gyógyítók alkalmazását. (Talmud, Szánhedrin 17b). A középkorból olyan híres zsidó orvosokat ismerünk, mint Maimonides/RaMBaM,¹⁵ aki Kairóban Szalah-ad-Din (Szaladdin)¹⁶ szultán udvarának orvosa volt, vagy Jehuda Hálévi¹⁷ a kitűnő költő és vallásbölcse. A zsidóság azonban az orvosok és orvosságok mellett az Örökkévaló segítségét is igénybe vette betegség esetén, amint a Tóra írja: „...*nincs Isten kívülem! Én ölk és eleveníték, én sebesíték és én gyógyítok...*” (Mózes V. XXXII,39); illetve a zsoltáros költő szavaival: „*És kiáltottak az Örökkévalóhoz szorultságukban, szorongásaikból megmentette őket...*” (Zsoltárok CVII,6.)¹⁸

Manapság is szokás néhol, hogy jár hónapban a peszáh ünnepét, hesván hónapban pedig a szukot ünnepét követően, amelyek a leghosszabb ünnepek (nyolc, illetve Izraelben hét nap) az évben, Isten szánalmát felkeltendő, böjtölnek néhány közösségben. Oláh (2009:16-18; 44-47; 53-56) Az ünnepi örömben, vígasságban előfordulhatott, hogy valaki többet evett, ivott a kelleténél, netalán lazábban vette a vallási előírásokat és így akarva-akaratlanul a könnyelműség vétkébe eshetett. Ezek a napok hivatottak ezen lehetséges vétkek jóvátételére. A hétfői és a csütörtöki napok a hagyomány szerint különösen alkalmasak a böjtölésre, mert ezek a kegyelem napjai. A bálványimádás („aranyborjú”) szerencsétlen esete után Mózes második alkalommal a kőtáblákért csütörtöki napon ment fel a Szináj-hegyre, és negyven nap múlva, hétfőn jött le, meghozván a megbocsátást az Örökkévalótól.

Egy másik magyarázat szerint azért böjtölnek e három napon, mert ekkor változik az időjárás és ez a különféle betegségek keletkezésének – a megfigyelések szerint – jót tesz. A böjtölő tehát azért könyörög Istenhez, hogy az időváltozás ne ártson meg szervezetének, ne betegedjék meg.

Ha azonban már megtörtént a baj, akkor a beteg, illetve férfi hozzátartozója, vagy a barátok, ismerősök, a közösség tagjai a napjában háromszor elmondott Smóne eszré (Tizennyolc áldás)¹⁹ imában, a nyolcadik

¹¹ A Sulhán áruh szavak jelentése: terített asztal. E Jozsef Káro (1488 – 1575) által a 16. században összeállított zsidó vallási kódex, törvénygyűjtemény rendszerezi a döntvényirodalom és rabbinikus hagyományok alapján kialakult vallási szabályokat, amelyet csekély módosításokkal az egész zsidóság magára nézvéen kötelezőnek fogadott el. E törvénygyűjtemény, kompendium rövidített változata a Kicur sulhán áruh, amelyet Slomo Ganzfried (1804 – 1886) készített. Magyar nyelven Singer Leo (1877 – 1944) fordításában olvashatjuk <https://zsido.com/konyvek/kitzur-sulchan-aruch/>, 2020.05.11.

¹² Mózes V. IV,15.

¹³ Lévi törzsének leszármazottai, azon belül Áron ivadékai, kiket maga az Örökkévaló választott ki az Ő szolgálatára Szentélyében. Feladataik voltak többek között: a Szentélyek (pusztai, silói, nóvi, jeruzsálemi) őrzése és felügyelete, az Örökkévaló akaratának megtudakolása, törvénykezés, betegségek megállapítása stb. A jeruzsálemi Szentély pusztulása után tevékenységük jó része megszűnt. Lásd bővebben, pl.: Oláh (2009: 217–220.)

¹⁴ Héber elnevezése az úgynevezett Ószövetség könyveinek, a protestáns kánon szerint.

¹⁵ RaMBaM (Rabbi Mose ben Maimun, Maimuni, Maimonidész): 1138 – 1204.

¹⁶ An-Nászír Szaláh ad-Dín Juszuf ibn Ajjúb, egyszerűsítve Szaladin: 1137 – 1193.

¹⁷ Júda vagy Jehudá Hálévi: 1075 – 1140.

¹⁸ Lásd még, pl.: Kicur sulhán áruh CXCI,3.

¹⁹ Lásd pl.: Sámuel imája. Zsidó imakönyv (1996: 57-68)

áldásban, a Refáénu... (Gyógyíts meg...) ²⁰ kezdetűben megemlítik a beteg nevét Izrael többi betegével egyetemben, mert a hagyomány úgy tartja, hogy többek érdemében inkább meghallgatásra talál az egyénért szóló könyörgés is.

Más szokás szerint ugyanezen imában, a tizenhatodik áldásban, a Semá kolénu... (Hallgasd meg szavunk...) ²¹ kezdetűben kérnek a betegnek gyógyulást, illetve mindkettőben. Az egyéni kérésekkel párhuzamosan szokás, hogy áldást mondatnak (Mi sebéráh.../Aki megáldotta...) ²² a beteg nevének megemlítésével és adományt ajánlanak fel közösségi célokra vagy a nélkülözőknek, mert ahogyan a Példabeszédek könyve is írja: „...a jótékonyság megment a haláltól!” ²³ (Példabeszédek X,2.)

Ha a beteg nem gyógyult volna még meg, akkor – a felépülését elősegítendő – zsoltárokat mondanak a zsinagógában. Ezeket általában az előimádkozó és a gyülekezet közösen mondja el. Több szokás is ismeretes a zsoltárok számára és sorrendjére vonatkozóan. Ezek közül néhány:

- három zsoltárt mondanak, ²⁴ melyek tartalma bizakodást ad;
- öt zsoltárt mondanak, ²⁵ és befejezésül az úgynevezett alef-bét ²⁶ zsoltár ²⁷ verssorainak kezdőbetűiből összeállítják a beteg héber nevét, akiért könyörögnek;
- tizennyolc zsoltárt mondanak (a tizennyolcas szám héber betűinek számértéke (18) megfelel az éljen, élő szavak számértékének, majd az alef-bét zsoltár verssorainak kezdőbetűiből összeállítják a beteg héber nevét, akiért könyörögnek);
- harminchat zsoltárt mondanak (az előbb említett 18 zsoltárt mondják kétszer, illetve a Talmud szerint ennyi igaz ember érdeme miatt áll fenn a világ ²⁸ és most az ő közbenjárásukat kérjük), majd az alef-bét zsoltár verssorainak kezdőbetűiből összeállítják a beteg héber nevét, akiért könyörögnek;
- van olyan hagyomány is, hogy az alef-bét zsoltár verssorainak kezdőbetűiből összeállítják (természetesen héberül) a „*Tépd szét a sátánt!*” szavakat, majd utána mondják a beteg nevét (szintén a sorok kezdőbetűiből összeállítva), akiért szól a könyörgés;
- általános szokás, hogy a könyörgéseknél a Tóra tekerceit őrző frigyszekrény ajtaját kinyitják a következő szavak kíséretében: Avinu málkénu... (Atyánk, királyunk nyiss kaput imáinknak az egekben... ²⁹), majd a Tóra olvasása után az erre az alkalomra írt könyörgést (imabetoldást) mondják: Jehi rácon milefánehá... (Legyen akaratom szerint...) ³⁰ a beteg nevének megemlítésével.

Ha még ezek után sem állt be számottevő javulás a beteg állapotában, akkor alkalmazták/alkalmazzák, a fent említettek mellett a név megváltoztatását, mert a Talmud szerint: „*Négy dolog változtatja meg a végzetet: jótékonyság, imádkozás, a név megváltoztatása és a tettek megjavítása.*” ³¹ A név megváltoztatása a Tóra tanúsága szerint kedvezőnek bizonyult annak idején, hiszen mikor az Örökkévaló megváltoztatta Szaráj nevét Sárára, az hangzott el, hogy „*megáldom őt.*” ³² A gyakorlat szerint a zsoltárok mondása után

²⁰ Lásd pl.: Uo. 51.

²¹ Lásd pl.: Uo. 64.

²² Lásd pl.: Uo. 232.

²³ Példabeszédek X,2.

²⁴ Zsoltárok XC; XCI és a XCII.

²⁵ Zsoltárok VI; XX; XC; XCI és a CIV.

²⁶ A héber ABC.

²⁷ Zsoltárok CXIX.

²⁸ Talmud, Szuká 45b. Lásd még irodalmi feldolgozásként: SCHARZ-BART, A. (1994): *Igazak ivadéka*. Budapest, Dunakönyv. (<http://mek.oszk.hu/00500/00555/>, 2020.06.10.)

²⁹ Lásd pl.: Sámuel imája. Zsidó imakönyv (1996: 73)

³⁰ Uo. 85. o.

³¹ Talmud, Ros hásaná 16b. Lásd még pl.: Kicur sulhán áruh CXCII,2.

³² Mózes I. XVII,16.

kivesznek a frigyszekrényből egy Tóra-tekereszt, majd azt kigöngyölve és beletekintve a meglátott legelső „jó” nevet Ábrahám ösatyánktól indulva,³³ a beteg neve elé illesztik. Egyszerűbb módszer szerint a gyógyulni kívánó neve elé az Alter (öreg) nevet toldják és ezáltal egy más (nevű) ember lesz. Egy másik gyakran alkalmazott eljárás alapján a betegnek új nevet, a Hájim (élet, élő) adják (nőknek a Hává /élet, élő/), így egy új (nevű) ember születik, aki mentes mindenféle bajtól, betegségtől.

Súlyosabb esetekben, avagy ezzel párhuzamosan alkalmazták hagyományörző közösségekben a lélek megváltását. A szertartást itt is a zsoltárok mondása után kezdik és a beteg nevének héber betűit alapul véve, azok számértékének megfelelő értékű pénzt osztanak szét a közösség rászorulóinak között a Példabeszédek könyvének sorait szem előtt tartva: „...a jótékonyság megment a haláltól!”³⁴ Más hagyomány szerint 18 érmét (az érvényben lévő legmagasabb értékű fémpénzt) osztanak szét, mert a tizenhét héber betűvel írva (háj) megfelel az éljen, élő szavaknak; vagy a kápára (= engesztelés) szó héber betűit alapul véve, azok számértékének (305) megfelelő érmét osztanak szét a rászorulóknak.

Ha már válságosra fordult a beteg állapota és a fent említett eljárások sem használtak (természetesen az orvosi ellátás mellett), akkor a beteg feje felett elvégezték a rendes körülmények között csak évente egyszer, jom kipur³⁵ napját megelőzően végzendő kápára szertartást, amikor egy baromfit megforgatnak a beteg feje felett és háromszor elmondják az erre az alkalomra szerkesztett szöveget a beteg eddig elkövetett vétkeinek, bűneinek engeszteléséül. Szokás volt néhány helyütt, hogy női beteg válságos állapotakor az asszonyok kimentek a temetőbe és ott könyörögtek a gyógyulásért, Isten közbenjárásáért. Munk, (2002:77) Egyes közösségeknél a súlyos, de szállítható beteget elköltöztetik, lakóhelyét megváltoztatják, mert a Tóra írja: „És mondta az Örökkévaló Ábrámnak: Menj el a te földedről, és a te rokonságod közül, és a te atyádnak házából, arra a földre, amelyet én mutatok néked. És nagy nemzetté teszlek és megáldalak téged...” (Mózes I. XII,1-2.)

Főként a gyermek súlyos betegségének idején alkalmazták azt a „gyógymódot”, hogy eladták valakinek és így a halál angyala, aki már úton volt, nem találhatta meg a gyermeket. (Vámbéry Árminnal,³⁶ /akkoriban még Wamberger Hermannal/ a világhírű orientalistaival is így cselekedtek szülei gyermekkorában.) Ha meggyógyult a gyermek, akkor természetesen visszavásárolták a vevőtől. Néhol magának Istennek „adták el” a gyermeket, hiszen saját „tulajdonában” csak nem csinál semmilyen kárt, és főleg nem mond le róla. A frigyszekrényben feltűzték a „vételárat” (a Tórában megtalálható az emberek „becsértéke”³⁷) és ha meggyógyult a beteg, akkor az összeget valamilyen jótékony célra fordították.

A gyermekek megbetegedésének megelőzésére minden szökőévben (tehát amikor az év egy hónappal hosszabb, azaz két ádár hónap van), az év telén, rendszerint tévét, svát és ádár hónapokban, azon nyolc hét csütörtöki napjain mikor a következő hetiszakaszokat olvassuk a Tórából: Smot, Váéra, Bo, Besáláh, Jitro, Mispátim, Trumá, Tcáve (Mózes II. I,1-XXX,11.)³⁸, némely közösségekben böjtölni volt szokás a XV. századtól kezdve, Közép-Európából kiindulva.

A bölcsek rendelkezése szerint ilyen hosszú évben, mikor az ijár- és a hesván havi böjtnapok messze esnek egymástól, az áldott állapotban lévő anyák egészségéért és a gyermekbetegségek elkerüléséért nyilvános könyörgéssel, imákkal összekötött böjtöt kell tartani.

Más magyarázatok szerint a 'sovvim' szó játékos, pajkos gyermekeket jelent; valamint a próféta így írt: „*Suvu váním sovávím...*” – „*Térjetek meg, elpártolt/tévelygő fiaim...*” (Jirmejá III,14.) tehát elpártolást,

³³ Mózes I. XII. fejezet.

³⁴ Példabeszédek X,2.

³⁵ Lásd pl.: Oláh (2009: 40-44.)

³⁶ Vámbéry Ármin: 1832 – 1913.

³⁷ Lásd: M. III. XXVII. fejezet.

³⁸ E hetiszakaszok kezdőbetűi adják a 'sovvim/sovávím tát' nevet

tévelygést is jelent és a két táv betű a táánit (a héber „böjt” szó eleje és vége) szót eredményezi, így a névben rejlik a böjt tartalma.

Más vélekedés szerint Jób könyvéből következik e böjt megtartása, mert itt olvassuk: „Talán (ez idő alatt) vétkeztek az én fiaim...” (Jób I,5), ugyanis mikor Jób gyermekei hét napon át vigadoztak, aggodalmában kiáltott fel így az apa és áldozatot mutatott be vélt vétkükért.

Az áldozatok bemutatását napjainkban az imák helyettesítik, a vétkekre pedig a test sanyargatásával (böjttel) emlékezünk. A csütörtöki (ötödik) nap azért is jó böjtolni, mert az Örökkévaló e napon teremtette a halakat, a halak pedig a szaporodás, sokasodás, a gyermekáldás bibliai³⁹ és ősi zsidó szimbólumai. A szokások szerint ilyenkor tilos az étkezés és az ital fogyasztása virradattól vagy napkelteig a délutáni ima utáni időig. A néphit úgy tartja, hogy hatásos még, főleg a szemmel verés ellen, a szenes vízzel való gyógyítás, amely abból állt, hogy paraszt dobtak egy pohár vízbe és ezzel a vízzel megmosták a gyermek arcát, majd kiöntötték a vizet, így az magával "vitte" a betegséget.⁴⁰ Megelőzésre pedig – alkalmazói szerint – ajánlatos, hogy ezzel az elszenesedett fadarabbal húzzanak egy kört („varázskör”) a ház köré, így a bent levőket nem fogja semmi rontás érni. Az a hit, hogy a kéz ujjai elháríthatják a szemmel verést, még ma is hiedelem a zsidóságban, ezért az újszülött szobájában (de sok lakásban is) megtalálható egy tábla, amelyen ott van egy tenyér, öt ujjal. A névadásig⁴¹ szokásban volt a gyermek szobájának bejáratain a különféle rossz és ártani akaró démonokat (főként Lilitet⁴²) elűző feliratokat, írásokat elhelyezni. Gyakori volt a Szenoj, Szanszenoj, Szemangelof „védő-angyalok” nevét feltüntető és különféle kabbalisztikus szövegeket tartalmazó feliratok kirakása.⁴³

³⁹ MI. I. XLVIII,16.

⁴⁰ A szemmel verés véletlen és akaratlagos cselekvés eredménye egyaránt lehet. (Például kivégzéskor a kivégzettek szemét kendővel azért is kötötték be, hogy megóvják a szemtanúkat a halálra ítélt bosszújától.) A rossz, ártó szemtől valamiképpen meg kellett védeni a csecsemőket a néphit szerint, és erre volt a leggyakoribb eljárás, a szenesvíz készítése: paraszt vízbe dobta, és ezt a szenes vizet a fűrésztöteknebe öntötték, keresztet vetettek rá, és ebben fürdették meg a gyermeket. A fűrésztövizet aztán a legközelebbi keresztúton ásott gödörbe öntötték és elföldelték, közben ásóval a tetejét alaposan megütögették. Ezt az ütögetést annak szánták, aki a gyermeket netán szemmel verte. Kicsit más módszert alkalmazva a szemet egy pohárba oltották (katolikus vidéken szentelt vízzel keverték), majd a három középső ujjat (vagy két ujjat) belemártották a szenesvízbe, keresztet rajzoltak a vízzel először a gyermek homlokára, utána a kezére, a szívére, végül a lábfejére, majd megmosdatták vele és a szoba négy sarkát is meghintették vele. A szenesvízből itattak egy kortyot a gyerekekkel, ha még szopott, akkor a cumiját mártották a vízbe. Gyakori volt, hogy piros (a vér egyik szimbóluma, a gonosz távoldartója) szalagot vagy fonalat kötöttek a gyermek csuklójára, vagy gyöngyöt akasztottak a nyakába (néhol sőt egy kicsi zacskóban) a szemmel verés kivédésére. Sok, főként – a keleti kultúrában – a szem alakú (a csepphez hasonlatos) tárgyhoz számos hiedelem kötődik, például az újszülött nyakába, esetleg csuklójára szem alakú amulettet (lásd 55. lábjegyzet) kötöttek. Az amulett alapszíne a kék (az élénk színnek elterelő szerepet tulajdonítottak), három, esetleg négy körből áll, a legbelső fekete, mely egy sárga vagy világoskék körben ül, ez egy nagyobb fehér körben található, a külső kör mindig sötétkék színű. Alkalmazták néhol az ún. kígyókövet (gömbölyded, lyukas kavics, melyet a hiedelem szerint a kígyók fújnak nyálukból) is szemmel verés ellen, ugyanis ez – alkalmazóinak vélekedése szerint – megvédi a gyermeket minden bajtól, rossztól. Szokás volt, hogy az újszülöttet nem mutatták idegennek, csak letakarva vitték ki szobájából, és ha valaki mégis meglátta, akkor sem dicsérhette meg, ha mégis, akkor háromszor kell köpni (gonoszt távoldartó, gyógyító szerepe van a néphit szerint), hogy az estleges rontás érvényét veszítse. A rontástól az újszülöttet különösen a keresztelés előtt féltették, s hogy a csecsemőt az ártó szellemek nehegy kicseréljék.

⁴¹ Lásd pl.: Oláh (2009: 109-112)

⁴² Lilit egy gyermekeknek ártani akaró démon. A név már a Tanahban is előfordul (Jesája XXXIV,14). Lilit nem a zsidó misztika teremtette, már „készen” kapta a zsidóság e közel-keleten közismert női démon alakját, amely eredendően egy sumer-akkád istenség lehetett: a nagy magasságok szél-istennője. A szó etimológiája vitatott, egyes vélekedések szerint egy jövevényszó, a sumer 'lil' vagy 'lila', vagy az akkád 'lilitu' (= szél, levegő) az eredeti alakja. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9986-lilith>, 2017.07.19 és Lilith szócikk. In: Berenbaum–Skolnik (2007 b: 17-20)

⁴³ Lásd bővebben pl.: Oláh (2020: 38-60)

Ugyanezt a célt szolgálják a különböző, főleg kabbalisztikus feliratok az ajtókon, vagy az Örökkévaló nevével ellátott amulettek, kámeák, stb., és bizonyos mértékben a mezuzá⁴⁴ is. Főleg hászid⁴⁵ körökben volt/van szokásban, hogy kvitlin (cédula, amelyre a kívánságot írják) kéri a cádikot,⁴⁶ hogy járjon közbe az Örökkévalónál a beteg érdekében.

A Talmud rendelkezése alapján valamely embertársunk betegsége esetén előírás a beteg meglátogatásának parancsa: „Minden zsidónak kötelessége (a beteg meglátogatása), amely nem zsidóval szemben is fennáll.” (Talmud, Gitin 61a.) Már a tannaiták (a Misna⁴⁷ bölcsei) is rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítottak a beteglátogatás előírásának, nem véletlenül került be ez a fogalom a mindennapi reggeli imádság elején felsorolt⁴⁸ erkölcsi jócselekedetek sorába: „A következők hozamát az ember még e világon élvezi, de tőkéjük megmarad a túlvilágra: a szülők iránti tisztelet, a jó cselekedetek, a tanházba igyekvés reggel és este, a vendégszeretet, a beteglátogatás...” (Misna, Péá I,1.)

Az ember a beteglátogatás parancsával eleget tesz az Örökkévaló követésének, „utánozásának”, az 'imitatio Dei' elvének, ugyanis a Talmud szerint az Örökkévaló így utasította az embert: „Ahogyan én könyörületes vagyok, légy te is könyörületes; amint én irgalmas vagyok, légy te is irgalmas.” (Talmud, Szóta 14a) Mikor az ember felkeresi embertársát betegsége idején, akkor is az Örökkévalót követi, utánozza, hiszen az első beteglátogató maga Isten volt, aki meglátogatta Ábrahámot a brit milá⁴⁹ (a körülmetélés) után: „És megjelent neki az Örökkévaló...” (Mózes I. XVIII,1.)

A Talmudban egyenesen kimondták azt a tételt, hogy: „Aki nem látogatja meg a beteget, az olyan, mint aki embervért ont!” (Talmud, Nedárim 40a). Ugyanis az egyik talmudi bölcs meglátogatta betegen fekvő tanítványát, majd rendbe hozta ágyát és a hálás beteg mondta neki: „Rabbi! Te hoztál vissza az életbe.” A beteget meglátogatni azért is szükséges a Talmud szerint, (Talmud, Szóta 14a), mert a látogatás ténye már megszünteti a beteg fájdalmának 1/60 részét⁵⁰.

Arra nézve is van előírás, hogy mikor látogassuk meg a beteget: „A nap (nappal) első három órájában és az utolsó három órában ne látogassunk, mert reggel túlságosan jól, este pedig inkább rosszabbul érzi magát és mindkettő megtéveszthet bennünket a beteg állapotának megismerésében.” (Talmud, Nedárim 40a). Az első három napon a beteget csak rokonai látogassák meg, utánuk jöjjenek csak a nem rokonok.⁵¹ Régebben léteztek Magyarországon is ún. beteglátogató egyletek, amelyek feladata a betegek meglátogatása és segélyezése volt.⁵²

⁴⁴ Lásd pl.: Oláh (2009: 157-159)

⁴⁵ A szó eredeti héber értelmében „jámbor”-t, „jóakarátú”-t, „igaz ember”-t jelent; illetve valaminek, vagy valakinek az odaadó hívét. A XVIII. század második felétől Jisráél ben Eliézer (Báál Sém Tov/BEST: 1698 – 1760) által az akkor Lengyelországhoz tartozó Ukrajnában alapított népies zsidó vallási megújulási mozgalom valamely ágazatának hívét jelentette. A korabeli ortodoxiával szemben fellépő egyfajta derús vallásosságot, istenfélelmet, az Istennek a természet minden jelenségében való megnyilvánulását hirdette.

⁴⁶ A héber szó jelentése: igaz (ember). Általában a hászid rabbi elnevezése híveik által, ki hitük szerint közvetlen kapcsolatban van az Örökkévalóval.

⁴⁷ A Misna héber szó jelentése: tanítás, ismétlés, tan, tanulmány. Mintegy ötszáz év szóbeli tanításait, magyarázatait tartalmazza írásban. Számos tudós nemzedék munkája nyomán az úgynevezett tannaiták (a héber szó jelentése: tanítók) szövegezték meg és a III. század elején állították össze. A Misnát magyarázta, értelmezte később a Gemará, amellyel együtt a Talmudot alkotja. A Misnáról bővebben pl.: <http://zsido.com/fejzetek/misna-es-legfontosabb-kommentarjai/>, 2020.09.17.

⁴⁸ Lásd pl.: Sámuel imája. Zsidó imakönyv (1996: 9)

⁴⁹ Lásd pl.: Oláh (2009: 112-115)

⁵⁰ Nagyon kicsi talmudí ürmérték, általában a legkisebb mennyiség, amely számít még.

⁵¹ Lásd még pl.: Kicur sulhán áruh CXCI. fejezet.

⁵² Lásd pl.: Barát (1941) és Flaskár-Nagy (2019)

A beteggel semmiféle rossz hírt nem szabad közölni, sőt, – úgymint bizonyos esetekben a menyasszonynak⁵³ – még füllenteni (kegyesen hazudni) is szabad neki állapotát illetően, hogy jó érzéseket keltsünk benne. Gyógyulása után a volt beteg a legközelebbi Tóra-olvasási napon elmegy a zsinagógába, ott aliját (felhívást) kap és a neki olvasott rész után hálát ad az Örökkévalónak,⁵⁴ utalásul a zoltár mondatára, miszerint: „*Adjanak hálát az Örökkévalónak kegyelméért és csodatetteiért az emberfiaival, s áldozzanak hálaáldozatokat, s beszéljék el tetteit ujjongással!*” (Zsoltárok CVII,21-22.) Az áldás a következő: „*Áldott vagy Te, Örökkévaló, a világ királya, aki jót tesz az érdemtelenekkel és velem is jót tett!*”⁵⁵

Speciális betegség megelőlegező „szer” az erre a célra szolgáló káma.⁵⁶ Például az Észak-Magyarországon élő zsidók a kolera elleni védekezésül használtak kámeát a XIX. század elején. Ebben a zsidóság számára (is) életveszélyes időszakban adhatott a hozzá fordulóknak kámeákat Mose Teitelbaum,⁵⁷ korának híres és elismert cádikja, hiszen e káma „jó szer” volt mindenféle baj és csapás ellen, a rabló, fosztogató, gyilkoló lázadók ellen éppen úgy, mint a kolera pszichózisa ellen. Azonban a kolera ellen nem csak e káma adott védelmet, hanem az a tény is miszerint Mose Teitelbaum nevében hirdették, hogy az emberek ragaszkodjanak szigorúan a zsidó vallás megkövetelte életrendhez (minimum heti egyszeri fürdés, étkezés előtti kézmosás, általános higiénia...), ne vétkezzenek, tartsák be pontosan a törvényeket és bízzanak Istenben, mert akkor nincs okuk az aggodalomra. Bizonyított dolog, hogy a járványok idején – és e járvány idején is – a zsidók között nagyságrendileg kisebb volt a megbetegedettek számaránya. A vallás szabályozta és megkövetelte életrend és a szuggesztív erő bizonyos mértékben immunissá tette a zsidó embereket a többnyire halálos csapással szemben.

Szintén egy speciális zsidó szokás volt a súlyos járványok elhárítására, hogy a temetőben esküvőt tartottak, mert a zsidó néphit úgy tartja, a temetőben rendezett esküvővel megállítható a csapás. Két szegény embert, általában árvákat házasítottak ilyenkor össze, amit jótékonyssággal kötöttek egybe, adományokat gyűjtöttek nekik és a szegények részére, könyörületességet gyakoroltak, hogy az Isten is könyörüljön meg rajtuk.⁵⁸

A zsidó néphit, de főként a hászidizmus hívei között ismert fogalom a dibuk.⁵⁹ Jelentése: hozzátapadni, belekapaszkodni valamibe vagy valakibe. Voltaképpen ez egy lelki betegség, amelyet valami nagy megrázkódtatás okoz. A dibuk a zsidó legendában létező bolyongó, testetlen emberi lélek, akit annyi bűn terhel, hogy halála után a túlvilág nem fogad be; lebeg ég és föld között; megpróbál bejutni becsületes emberek testébe, megrontva, megzavarva lelki egyensúlyukat és viaskodik azok lelkével, míg a megszállott embert a két lélek küzdelme a tébolyba viszi. A dibuk által megszállt emberből e kártékony szellemet csak egy cádik tudja kiűzni különféle kabbalista⁶⁰ praktikákkal.

⁵³ Talmud, Ketubot 17a.

⁵⁴ A béke- vagy hálaáldozatot betegségből felgyógyulás, veszélytől szabadulás, valamely fogadalom teljesítése vagy egyszerűen csak az Örökkévaló jótéteményeiért mutatták be annak idejében. Napjainkban az áldozatbemutatók helyett az imák, a hálaimák töltik be ezt a funkciót, ahogyan a Talmud írja (Talmud, Beráhot 26b).

⁵⁵ Lásd pl.: Sámuel imája. Zsidó imakönyv (1996: 84)

⁵⁶ Más elnevezéssel: talizmán, amulett vagy szegulla. Olyan tárgy, mely arra szolgál, hogy szerencsét hozzon, segítsen valamiben vagy megvédje tulajdonosát minden bajtól. Lásd pl.: Blau (2005:78)

⁵⁷ Mose Teitelbaum: 1759 – 1841.

⁵⁸ Lásd pl.: <http://forumszemle.eu/2011/04/21/l-juhasz-ilona-eskuvo-es-lakodalom-a-temetoben-adalekok-a-zsido-nepithez/>, 2020. 07.12. és https://miskolciszemelvek.blog.hu/2020/01/14/eskuvo_a_temetoben_683, 2020.07.12.

⁵⁹ Lásd pl.: Ansky (Slomo Zanvil ben Akiva Rappaport: 1863 – 1920) *Dybbuk, két világ között* című jiddis nyelvű regénye, amelyből 1937-ben lengyel filmet is készítettek. A magyar színházi ősbemutató 1926-ban volt a Magyar Színházban, két év múlva az Új Színház is játszotta. Legutóbb 2001-ben a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola vitte színre Balla Margit rendezésében.

⁶⁰ A kabbala, amely a zsidóság misztikus vonatkozásaival foglalkozik filozófiai síkon, egy sajátos elmélkedési forma, amely főként a Tanah szövegének rejtett értelmét kísérel meg feltárni. Fő célja meghatározni a világegyetem és az emberi lét

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Prof. dr. Oláh János

IRODALOM

A Misna és a Talmud szövegeinek forrása: <http://www.sefaria.org/>, 2020.09.17.

A Misna és legfontosabb kommentárjai. <http://zsido.com/fejezetek/misna-es-legfontosabb-kommentarjai/>, 2020.09.17.

BARÁT, E. (és mtsai) (1941): *Emlékkönyv az "Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület" hetvenéves fennállása alkalmából.* Budapest, Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület. 1941. (1871-1941)

BERENBAUM, M. – SKOLNIK, F. eds. (2007): *Encyclopaedia Judaica.* 2nd ed. Vol. 2. Jerusalem, Keter, 569-571.

BERENBAUM, M. – SKOLNIK, F. eds. (2007): *Encyclopaedia Judaica.* 2nd ed. Vol. 13. Jerusalem, Keter, 17-20.

BLAU, L. (2005): *Az ózsidó bűvészet.* Magyar Zsidó Tudományok 1. kötet. (reprint) Budapest, Gabbiano Print, 78.

FLASKÁR-NAGY, M. (2019): *A zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között.* Budapest, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem.

Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság. (1988-2002) Magyar néprajz nyolc kötetben. Szerk.: DÖMÖTÖR Tekla, HOPPÁL Mihály. Budapest, Akadémiai Kiadó.

<http://mek.niif.hu/02100/02152/html/07/449.html>, 2020.07.09.

Jewish Encyclopedia (1901-1906) New York–London, Funk & Vagnalls. <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9986-lilith>, 2020.07.12.

Kicur sulhán áruh. (Ford.: Singer Leo) <https://zsido.com/konyvek/kitzur-sulchan-aruch/>, 2020. 07.12.

L. JUHÁSZ, I.: *Esküvő és lakodalom a temetőben. Adalékok a zsidó néphithez.* In: Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2011. 4. szám <http://forumszemle.eu/2011/04/21/1-juhasz-ilona-eskuvo-es-lakodalom-a-temetoben-adalekok-a-zsido-nephithez/>, 2020.07.12.

MUNK, M. Á. (2002): *Életem történetei.* Budapest-Jeruzsálem, Múlt és Jövő, 77.

OLÁH J. (2009): *Judaisztika.* Budapest, Gabbiano Print.

OLÁH J. (2020): *Adalékok egy gyermekágyi táblához.* In Angyalok, démonok, amulettek, adalékok, homíliák. Budapest, Gabbiano Print. 38-60.

REIMAN, Z (2020): *Esküvő és lakodalom a temetőben.* In: Szemelvények Miskolc város történelméből. 2020. január 14. https://miskolciszemelvények.blog.hu/2020/01/14/eskuvo_a_temetoben_683, 2020.07.12.

Sámuel imája. Zsidó imakönyv (1996) Budapest, Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

természetét, létezésének célját és értelmét. (Nem tévesztendő össze a kabalával, amely egy olyan tárgy, amely a tulajdonosának vélekedése szerint szerencsét hoz.)

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Prof. dr. Oláh János